

103775

u-
ze
n-
r-
v-
a-
3-
r-
i-
i-
n-
å-
k-
e-
er-
re
se,
m
st-
te-
lg-
oe
n-

av
på-
or-
un-
ere
ter
en-
les
e i
år.**Hans Fredrik Dahl:**DAGBLADETS
kronikk 21. oktober 1966

DEN NORSKE FASCISMEN

Det er ofte påpekt at alle vår tids politiske ideologier er blitt utformet ikke i vårt eget, men i forrige århundre. Konservatismen, liberalismen og sosialismen oppstod alle i 1800- og til dels 1700-tallets Europa. «Eiendommelighet for vårt århundre er at det ikke er blitt tenkt en eneste ny politisk tanke», sier f. eks. Jens Bjørneboe i en artikkel i Vinduet (nr. 2 1966).

Jo, det er. I det minste én «politisk tanke» ble utformet i vårt eget århundre som et radikalt alternativ til alle andre ideologier. Det var *fascismen*. I alle land i Europa stod ett eller flere fascistiske partier fram i mellomkrigstida — selv om det bare var enkelte steder at de vant noen bredde av betydning. Betegnelsen «fascismen» er her brukt som fellesbetegnelse på alle disse tendenser, ut fra den erkjennelse at det var tale om en allmenn-européisk bevegelse av en helt spesiell og avgrensbar art. En del nyere historiske arbeider har betydning her, fordi de markerer et oppbrudd fra den *lineære* metode i historieforskningens behandling av fascismen. (Etter denne metode blir bevegelsen i det enkelte land tilbakeført til et visst antall faktorer i vedkommende lands tidligere historie, som igjen kan føres tilbake til et eldre sett av faktorer, osv. — inntil man f. eks. for Tysklands vedkommende havner i det gamle prøyssiske statsideal eller i Herders nasjonalromantiske arbeider.) Den nye tendens, representert av bl. a. Emil Nolte og Eugen Weber, går i dag i retning av å behandle

Det er nærmest blitt tabu å snakke om at folk var fascist i mellomkrigstida, man synes å ha glemt at fascismen var en av periodens legitime politiske holdninger, skriver Hans Fredrik Dahl, redaktøren av Kontrast, i denne kronikken. Han påviser her hvordan fascismen ikke var konsentrert i NS, men hadde sine kanskje mest interessante grupper i andre partier.

Hans Fredrik Dahl.

fascismen som et *strukturellt* fenomen. Uaktet tallrike variasjoner fra land til land, finner man påfallende likhetstrekk. En *komparativ* behandling av fascismen i Europas mellomkrigstid er blitt mulig, ut fra det syn at dens framvekst i en rekke europeiske land skyldes visse strukturelle trekk ved mellomkrigstidens politiske og sosiale situasjon over *hele* Europa.

For oss nordmenn skulle det være av interesse å få plassert fascismen i Norge inn i den store europeiske sammenheng. Dette høres i og for seg greit og liketil, men jeg vil tro at for en slik behandling av fascismen i Norge ville kunne bli akseptert, måtte to store misforståelser ryddes av veien:

1) Vi måtte innse at fascismen i Norge er et *nasjonalt* fenomen. Quisling og NS var ikke kopier av Hitler og NSDAP, og deres bestrebelser gikk så langt fra ut på å importere det tyske system til Norge for at de

selv kunne svinge seg opp på maktens tindinge ved der Führers hjelp.

2) Vi måtte innrømme at fascismen i Norge heller ikke var et produkt av Quislings personlige hjerne-spinn, eller at fascistiske tendenser var noe som bare fant uttrykk innenfor det lille partiet Nasjonal Samling. Sannheten er snarere at fascistiske tendenser i rikelig antall lar seg påvise innen norsk borgerlig politikk overhodet (med et unntak for partiet Venstre). Nasjonal Samling representerer den norske fascisme i sin mest tilspissede form. Men det fantes også andre former, og politiske grupperinger som Fedrelandslaget, Frisinne Venstre, Bondepartiet og visse mindre kretser innen Høyre er kanskje mer interessante i denne forbindelse enn Quislings egen sekt.

Jeg har våget å kalle disse to forutsetninger for «misforståelser som bør ryddes av veien». For saken er vel den at okkupasjonen og Quislings rolle i den har brakt mange til å se på den samme Quisling som en utpregget marionett. Under krigen var han det kanskje, (men ikke i den grad det var vanlig å tro i 1945), før krigen var han det avgjort ikke. Er det noe som preger Nasjonal Samling i 1930-årene, så er det en dyp og ekte patriotisme, en fedrelandskjerlighet av markert idealistisk tilsnitt. Nasjonal Samling stilte til stortingsvalg i 1933 og 1936, men vant intet mandat. For disse valg ble det arbeidet med en glød og en idealisme som neppe står tilbake for andre partiers. Hva det gjaldt, var å redde Norge ut av det uføre landet befant seg i. En kraftig og handledyktig nasjonal regjering måtte avløse det parlamentariske virvar og snakkestyre («Stortinget har 149 representanter for mye», skrev Hans S. Jacobsen i «ABC» i 1933). Marxismens giftige virkninger på det

norske samfunnet måtte trenes tilbake, og den borgerlige selvgodhet og materialisme beseires av en ny ånd i nasjonens liv: Fellesnyttens foran egen nytten! Fronten mot marxisme og borgerlighet var en *nasjonal* front, og skulle bygge på *norske* forutsetninger. I arbeiderpressen ble NS-folk stadig omtalt som «Hitler-gutter» o.l., og også i Dagbladet ble Quisling og hans folk søkt defamert som bleke kopier av germanerne i sør. Mot dette tok Nasjonal Samlings presse kraftig til motmæle. Riktignok så de fascismen («den nye tid i Europas») som et internasjonalt fenomen, for såvidt som det overalt sprang fram bevegelse av samme karakter. Men noen etterlikning skulle det aldri være tale om (og var det for så vidt heller ikke.) NS-pressen forsvarte selvsagt Hitler og hans styre, men omkvedet var bestandig «la tyskerne gjøre som de selv synes; vi har våre egne forutsetninger for vårt arbeid.»

Den dobbelte front mot marxisme og borgerlighet hadde også et nasjonalideologisk fundament av en noe bisarr karakter. NS's klareste ideolog og dyktigste administrator, J. B. Hjort, formulerte det slik at både sosialismens og kapitalismens ideologi egentlig var av fremmedartet, u-nordisk og *jødisk* art:

«Det kan vel ved første øiekast se ut som et underlig treff at to jøder (dvs. David Ricardo og Karl Marx, HFD) argumenterer tilsynelatende motsatt, den ene for den internasjonale finanskapital, den annen for det internasjonale proletariats diktatur. Men i grunnen er det ikke så uforklarlig. Begge resonnerer med den abstrakte og dialektiske metode som er så typisk for jødene og så uforklarlig for nordiske folkeslag (sml. Freuds psykoanalyse), og begge konklusjoner kan forklares der-

ved at hele tankebygningen er oppstått hos et folk som ikke har rot i nogen enkelt nasjon og noget enkelt land, men er verdensborgere i egentlig forstand. Så langt fra å være selvmotsigende er det nettopp en besynderlig sammenheng i forutsetningene og tankegrunnlaget for liberalkapitalismen og marxismen, hvad vi jo også ustanselig selv iaktar, og denne sammenheng forklæres av begge lærers utspring i det hjemløse jødefolk.»

(Fra «Hvad vi vil». Kommentar til NS program, 2. hefte, s. 16. Oslo 1935.)

Den annen type misforståelse som ikke er uvanlig i nordmenns vurdering av fascisme, er knyttet til en forestilling om at det bare var i Nasjonal Samling — Quislings lille forvirrede flokk — at man kan tale om fascisme i Norge. Selv om Nasjonal Samling inntil splittelsen i 1937 ikke var bare en gal og forvirret flokk, men tvertimot talte flere gode navn og dyktige administrasjonsfolk, så er det på den annen side naturligvis riktig at det var det eneste fascistiske parti i Norge. Men som jeg alt har antydnet, er elementer av fascistiske forestillinger å finne i et forholdsvis rikt antall over nesten hele spektret av den borgerlige politikk.

Annet sted er det nylig forsøkt gjort rede for en del av disse elementer (se tidsskriftet «Kontrast», nr. 3 1966). Her skal bare kort nevnes en del typiske trekk: Den relativt sterke *antiparlamentarisme* som gjorde seg gjeldende i norsk politikk i de nærmeste årene etter 1930 (og som hadde røtter langt bakover i mellomkrigstida); den åpning for *korporatistiske ideer* som bl. a. Fedrelandslaget og dets avis *ABC* med redaktør Ranik Halle gikk inn for; en tendens langt inn i gode borgerlige kretser til å se med uvilje på innvandring av emi-

grantjøder fra Tyskland; de *rasebiologiske* og til dels *antisemittiske forestillinger* som hadde en eiendommelig sterk utbredelse i mellomkrigstida; en borgerlig patriotisme som betraktet den internasjonale bolsjevisme med en så sterk avsky at det gav en viss åpning for fascistiske tilbøyeligheter. Alt dette sammen med frykten for *marxismen* og *Arbeiderpartiet* disponerte vide grupper til sympati og forståelse overfor Quisling og hans bevegelse. Innen arbeiderbevegelsen har det alltid vært hevdet at *kapitalismen* var fascismens beste støtte, og at storfinansens støttet også Quisling. Dette er nok en noe for sterk parallellisering fra forholdene i Tyskland. Affinitet til fascismen i borgerlige kretser gav seg i hvert fall ikke i Norge utslag i noen særlig subsidiering av Quisling (selv om en stor mann som Freias direktør, gamle Johan Throne Holst, næret en merkelig beundring for Quislings person). I det hele tatt fikk Nasjonal Samling liten støtte, dertil framstod vel Quislings bevegelse som for radikal, den hadde et altfor umiskjennelig outsiderpreg. Men det er viktig å ha for øye hvilken velvilje Nasjonal Samling ble møtt med ved stiftelsen i 1933. Frisinnedes *Tidens Tegn*, Bondelagets *Nationen*, Norges *Handels- og Sjøfartstidende* og Fedrelandslagets *ABC* var alle fulle av lovord, og ved stortingsvalget kom det i enkelte kretser i stand valgsamarbeid mellom NS på den ene side, og Frisinnede, Høyre eller Bondepartiet på den annen.

Vender vi oss så mot tidens utenrikspolitiske orientering, er den borgerlige presses positive forhold til *nazismen* i *Hitler-Tyskland* å bemerke. Med unntak av Dagbladet gikk mange av våre største borgerlige aviser *meget* langt i å forsvare Hitler, han var jo mannen som stanset bolsjevismen i Europa. Likevel hører ikke dette trekk

direkte inn i bildet av den norske fascismen. Ens forhold til bevegelser ute bestemmes ofte av andre momenter enn ens syn på hjemlige foreteelser. En positiv vurdering av Hitler bunnet når alt kommer til alt i en grenseløs *naivitet* overfor de krefter man betraktet, og i en skjema-tenkning så enkel at den aldri ville ha kommet til anvendelse overfor hjemlige forhold. At en bevegelse «stanset bolsjevismen», kvalifiserte den til hyldest bare på avstand. I de nærmere forhold måtte den ha mer positive kvalitetskjennetegn for å kunne vekke sympati. Og det var nettopp slike positive trekk man fant hos Quisling: Han hadde evnen til å begeistre, til å samle «det unge Norge», til å feie inn som en vind over parlamentarismens snusk...

Alt dette er ting som i dag sjelden trekkes fram i lyset. Av en eller annen grunn anses det som lite *fair* å si om en person at han i sin fortid har ytret fascistiske sympatier. På dette punktet er fortida faktisk nesten offisielt glemt, den er så å si fortiet i hjel, og et motsatt bilde er eksponert: Ingen, bortsett fra Quisling og noen få andre forrædere, har noengang vært fascist i Norge...

Da Aftenposten den 12. februar i år brakte et helsides intervju med NS's tidligere Hirdsjef og klareste antisemittiske ideolog, presterte man å hylde ham som «frihetens utrettelige lansebærer», en betegnelse intervjueren fant uttrykkelig bekreftet også i mannens *fortid*. Eller ta «Farmand»s jubileumsnummer nylig. I en sitatmontasje søker bladet å demonstrere at det alltid har gått fascismen og nazismen imot, og det klarere enn knapt noe annet norsk presseorgan. Men man kan be redaktøren bli tilbake til f. eks. årgang 1933, og der lese diverse lederspalters hyldest til Nasjonal Samling.

Fascismens fortielse i Norge nærmer seg nå på mange punkter den rene historieforfalskning. Fortielsen er så allmenn og urokkelig at den må ha en meget dyptliggende grunn. Det kan f. eks. ikke bare være tale om at den eldre generasjon er blitt enig seg i mellom om å opptre taktfullt overfor hverandre.

Personlig vil jeg tro at årsaken ligger i okkupasjonstida. Disse fem årene, som utjevnet så mange motsetninger i norsk politikk, brakte også fascismen i et vanry som for ettertida nærmest har gjort det til en injurie å si om en person at han engang var «fascist». En slik «anklage» synes øyeblikkelig å implisere at vedkommende ikke var god nordmann under krigen, at han var forræder, simpelt hen. På en eiendommelig måte virker okkupasjonstida tilbake på mellomkrigstida, og stiller fascistene fra den gang til rette for en domstol de egentlig ikke kan dømmes for i *juridisk* forstand. Det å ha vært fascist i mellomkrigstida, kvalifiserer overhodet ikke til å bli betraktet som forræder i rettsoppjørets mening. Mange av fascistene fra mellomkrigstida (i hvert fall fra tida før splittelsen av NS i 1937), var patrioter så gode som noen, og mange av dem grep geværet den 9. april like hurtig som 30-årenes passifister. Fascismen var tross alt en av mellomkrigstidens legitime politiske holdninger, og det var dertil en holdning som hadde en ganske annen og videre utbredelse enn vi i dag synes villige til å innrømme.

At så enkelte dømmer denne holdning på *politiske* premisser, og ut fra mellomkrigstidens egne forutsetninger er en helt annen sak. Når alt kommer til alt er det bare denne dom som kan ha interesse. Bare den kan gi oss et forhold til tida slik den var og bidra til å stille den norske fascismen i et *hensiktsmessig* lys.